

Nina Lovec

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta (doktorska študentka)

nina.lovce@gmail.com

UDK 811.163.6'367.52:811.131.1'367.52

DOI: 10.4312/vestnik.7.87-101

PRIMERJAVA SLOVENSKEGA IN ITALIJANSKEGA BESEDNEGA REDA V STAVKIH S TREMI ALI Z DVEMA ELEMENTOMA

1 UVOD

Pri obravnavanju besednega reda in členitve po aktualnosti v jezikovnem paru slovenščina-italijanščina se naslanjamo na ugotovitve praške šole. Za vpogled v posebnosti posameznega jezika in za določitev skupnih točk je nujna obravnava primerljivega in vzporednega korpusa. Analizira se nepoudarjeni besedni red in odmiki od njega tako v stavkih, v katerih so prisotni trije elementi (S, V in O), kot v stavkih z zgolj dvema elementoma (S, V/V, S in O, V/V, O). Osvetliti bom skušala, kako na možne izbire deluje preplet različnih dejavnikov od slovničnih do pragmatičnih in semantičnih ter besedilnih (izbira nove in dane informacije, vloga konteksta, koherence v besedilu). Prispevek stremi k temu, da bo spodbudil nadaljnje raziskovanje in opozoril na problematiko, ki je v slovenskem jezikoslovju malo obravnavana.

2 PREGLED LITERATURE

Pri primerjanju besednega reda v starih in sodobnih jezikih je Henry Weil (1887), ki se je ukvarjal s historičnim jezikoslovjem, odkril poleg slovnice še en princip: na besedni red v stavkih očitno vplivajo »medsebojni odnosi med mislimi«. Njegove raziskave so češki jezikoslovci obnovili v okviru pojma funkcionalna stavčna perspektiva in v pojmovanje jezika uvedli funkcijski vidik, po katerem je jezik sistem jezikovnih sredstev, ki služijo uresničevanju sporazumevalnega cilja. Ta vidik predpostavlja, da imajo deli stavka funkcijo, da neko določeno informacijo postavijo v perspektivo glede na njego pomembnost in novost (de Beaugrande, Dressler 1992: 24)

Avtor pojma »aktualna členitev stavka« oz. »členitev po aktualnosti« je Mathesius v delu *Funkční lingvistika* (1929: 100), ki je ustanovitelj lingvističnega krožka praške šole. Kasneje se kot veja praške šole razvije t. i. brnska šola z Janom Firbasom na čelu. Ta vpelje v jezikoslovje nov izraz – funkcionalna stavčna perspektiva¹, poglobi teorijo komunikacijskega

1 V angleških delih najdemo izraz Functional Sentence Perspective, saj v angleščini *actual* nima enakega pomena, kot ga ima *aktualní* v češčini, in je bilo zato treba besedno zvezo smiselno prevesti v angleščino (Firbas 1992: 22).

dinamizma in vpelje določene izboljšave, ki bodo predstavljene v nadaljevanju. Med vidnejšimi predstavniki so še: František Daneš, Petr Sgall, Eva Hajičová, Aleš Svoboda, idr.

Pri nas je Anton Breznik že leta 1908 razpravljal o razvrščanju informacij po njihovi pomembnosti. Ugotovil je, da besednega reda ne moremo analizirati zgolj v sami povedi, ampak potrebujemo kontekst. Ta kontekst je imenoval govorni odstavek (Breznik 1982). Takrat na njegovo razpravo ni bilo vidnejših reakcij. K nam je Mathesiusovo tezo prenesel Jože Toporišič (2004). Čeprav so o problematiki pozneje pisali jezikoslovci, kot sta npr. Jasna Makovec-Černe (1990) in Hermina Jug-Kranjec (1981), celostne obravnave oz. poglobljenih študij ni veliko, za besedni par slovenščina-italijanščina pa so še toliko skromnejše. V zvezi s samo italijanščino se s členitvijo po aktualnosti oz. z besednim redom podrobneje ukvarjajo avtorji Emanuela Cresti (1987), Angela Ferrari (2008), Rosanna Sornicola (1994, 2006) idr.

3 METODA IN HIPOTEZA

Znano je, da imata slovenščina in italijanščina enak osnovni besedni red, in sicer osebek-glagol-predmet (v nadaljevanju SVO) in da se jezika razlikujeta v tem, da je italijanščina v tipološkem pogledu analitičen, slovenščina pa sintetičen jezik. Torej se besedni red razlikuje po stopnji »svobode«, ki jo ima njegova zaobrnitev v enem ali drugem jeziku.² V slovenščini je namreč le-ta bolj prost v primerjavi z italijanščino. Danes vemo, da na besedni red vpliva preplet mnogih dejavnikov, ki jih v grobem lahko razdelimo na skladenjske, pragmatične in semantične oz. po Firbasu (1992: 117) princip slovnične funkcije, koherence, funkcionalne stavčne perspektive, emfatičnosti in ritmičnosti. Zato je treba ugotoviti, ali velja, da na slovenski besedni red v večji meri vplivajo pragmatični in semantični dejavniki kot pa slovnični, nasprotno pa da na italijanski besedni red bolj vplivajo slovnični dejavniki od drugih.

Ta prispevek temelji na primerljivih korpusih. Analiza zajema izbrane časopisne članke iz slovenskega dnevnika *Delo* in italijanskega dnevnega časopisa *Corriere della Sera*, posamezne dele slovenskega izvornika in italijanskega prevoda Lainščkovskega romana *Murša*, dele italijanskega izvornika in slovenskega prevoda Ecovega *Baudolina* in dele poročila slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije z naslovom *Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956*. Gradivo³, ki sestavlja korpus, je nastalo po letu 2000 in je torej sodob-

2 Že Weil (1887) išče dokaze o tem, da je bolj prosti besedni red povezan s sklonskostjo v jeziku.

3 V analizi označujem z D1 primere iz časopisa *Delo*, 2.9.2013, (članki *Nadzorniki družb se bodo pogosteje zagovarjali pred sodiščem*, *Zahtevamo priznanje nemške manjšine!*, *Brezposelne tridesetletnike izrivajo mlajši iskalci dela*, *Prelomnica, ki pa se je ni treba bati*) z D2 primere iz *Delo*, 11.9.2013 (članki *Bo šla zdravnica res v zapor*, *Sodnica ne dvomi o krivdi trojice*, *Fili bo predlagal razrešitev Lombergarja*, *Factor banka v predsedniški kampaniji*, *Desus krepi pritisk na Bratuškovo*, *Šoltes in nova pot*). C1 je oznaka za *Corriere della Sera*, 2.9.2013 (članki »*Damasco ha usato il sarin*«, *Le spese pazze di Asma*, *Antenne e aerei spia »acceccano« i radar della difesa nemica*, *Guerra chiama guerra*), C2 se nanaša na *Corriere della Sera*, 2.10.2013 (članki *Strappi e minacce*, *A palazzo Grazioli i falchi si giocano tutto*, *Da Schulz a Rehn i timori dell'Europa*, *Dimissionari in rivolta*), B1 je oznaka za primere iz slovenskega prevoda romana *Baudolino*, B2 pa za primere iz italijanskega izvornika istoimenskega romana. M1

no in splošno razširjeno med izobraženim prebivalstvom obeh držav. V osnovi obsega po tisoč povedi za posamezni jezik. Izbrana dela kažejo kompleksno prepletanje mnogih dejavnikov, ki vplivajo na besedni red kot npr. pragmatični, skladenjski, semantični, besedilne strategije.

4 IZREK

Izrek je komunikacijska enota, ki ima pomen zato, ker je povezana s konkretno situacijo v komunikaciji. Toporišič (2004: 733) izreke definira kot povedi v danih sotvarjih, ki jim pragmatika določa pogoje uspeha za izrek dejanja. Govoreči oz. izjavitelj torej tvori izrek, ki učinkuje na nek določen način na poslušalca oz. interpreta. Izrek vključuje čas, prostor, udeležence, situacijskost, namenskost sporočanja ter kontekst. Cresti (1987: 54) opozori, da v izreku vsi elementi niso med seboj hierarhično razporejeni in ne gre zgolj za slovnično strukturo, temveč jih veže tudi informacijska struktura. Govorec načrtuje izrek kot zaporedje informacij, ki jih združi v dele z različno vrednostjo (tema-rema), tvori t. i. govorni material tako, da bo dosegel nek informacijski namen. Specifična vloga izrekov je v njihovem doprinosu k semantični in pragmatični sestavi besedila, ki zagotavlja sporočilno uspešnost besedila (ilokucijsko, informacijsko, medbesedilno itd.) v njegovi celoti. Lombardi Vallauri (1996: 13) omeni možna razmerja med dvema izrekoma v besedilu, in sicer: soodvisnost (kaže se v uporabi veznih besed in glagolskih časov in kot stopnja skladenjske odvisnosti torej zajema odvisnike, priredja), koreferenco (anaforično navezovanje), logično-semantična in informativna razmerja tudi znana pod imenom komunikacijski oz. sporazumevalni dinamizem; zadevajo obravnavo nove in dane informacije, teme in reme itd.; izjavitelj tako izbere besedni red, veznike, intonacijo in sredstva, ki omogočajo pomik informacije v ospredje ali v ozadje oz. poudarjanje. Izrek v besedilu je lahko linearno povezan z izreki neposredno pred njim ali po njem; sintaktična, pragmatična ali semantična povezava se lahko nanaša tudi na izreke, ki niso neposredno pred ali po danem izreku, temveč so bolj »oddaljeni«⁴. Tovrstne povezave v nekem smislu prispevajo k bolj bogatemu besedilu, saj tako tvorijo omrežje povezav in kažejo tudi na učinkovanje veznih dejavnikov.

je oznaka za primere, ki so v romanu *Muriša*, M2 pa za primere, ki so iz italijanskega prevoda tega romana. SIO je oznaka za primere iz poročila *Slovensko-italijanski odnosi*, primeri iz tega poročila, ki je pisano v italijanskem jeziku, pa so označeni z RIS.

4 Reinhart (1981: 74, 75) meni, da sta dva izreka lahko referenčno povezana, če drži, da vsebujeta omembo istega referenta ali pa referent, ki je omenjen v drugem izreku, spada k referenčnemu okvirju, ki je izražen v predhodnem stavku. Obstaja preferenca, da sta povezana izraza, ki služita kot tema ali kot okvir, ne pa katerakoli dva izraza. To ponazorim s primerom (ibid.) »Ready? Well: you'll recall that chapter before last I declared to Mister Haecker that anyone who wishes to order his life in terms of a rationale must first of all answer for himself Hamlet's question, the question of suicide. I would add further that if he wants my respect, his choice to live must be based on firmer ground than Hamlet's – that »conscience does make cowards of us all.«, kjer je več izrazov referenčno povezanih (npr. omemba Hamleta in ponovitev splošnega osebka iz prvega stavka). Druga vrsta kohezije je semantična povezava med izrekoma, ki se pokaže, ko sta povezana s povezovalnikom, ki se lahko enostavno priključuje v spomin.

5 BESEDNI RED IN DEJAVNIKI VPLIVA

Ferrari (2008) meni, da se besedilo deli na sporazumevalne enote, ki so organizirane znotraj sistema, ki je sestavljen iz več semantičnih in pragmatičnih perspektiv. Vsaka izmed njih se udejanji kot mreža povezave med posameznimi sporazumevalnimi enotami. Iz tega izhajajo hierarhične ureditve. Najpomembnejše perspektive v organizaciji besedila so tako logično-semantična in tematična. Tema⁵ je poenostavljeno rečeno tisto, o čemer je v stavku nekaj povedano, rema pa je tisto, kar je povedano o temi. Na ravni stavka tema in rema sovpadata s stavčnim elementom (npr. slovnčni osebek ima tendenco, da je tematičen v slovenščini in italijanščini, rema pa se prevladujoče izrazi s predmetom, ki zaseda končni položaj v stavku⁶), na ravni besedila pa lahko sovpadata s celim stavkom. Stavek je lahko tudi brez teme (npr. *Dežuje.*). Daneš (1974: 113) meni, da je tematska organizacija besedila tesno povezana z besedilno koherenco. Izbira in razporeditev tem v besedilu kaže določene vzorce. Ravno tako kaže progresija tem nekaj vzorcev (postopnost s konstantno temo, linearna postopnost, globalni tematični razvoj in kombinacije le-teh). Definira makrostrukturo izreka, v nasprotju s Firbasom (1992), ki za obravnavo vzame mikrostrukturo, ko posameznim elementom v stavku določa stopnjo komunikacijskega dinamizma. Implementacija opisanih modelov je v določenem jeziku odvisna od lastnosti tega jezika in seveda od sredstev funkcionalne stavčne perspektive.

Nepoudarjen besedni red v obeh jezikih je sosledje SVO, kjer je osebek na prvem položaju v stavku (P1), predmet pa na zadnjem položaju (Pn), ostali členi se razvrščajo na vmesna mesta (pred ali za glagolom). Po členitvi po aktualnosti je tema pred remo. Najprej izvemo dano/staro informacijo, šele nato novo. Primer *Ta je spodbudila nastanek prvih partizanskih enot in začela vojaško delovanje proti okupatorjevim silam [...]* (Od: 46) ima celo temo izraženo z zaimkom, kar pomeni, da je bila izražena s samostalnikom že v predhodnem relevantnem kontekstu. Kljub temu pa teme ne smemo enačiti s staro/dano informacijo, saj poznamo tudi teme, ki so nosilke nove informacije, kot v naslednjem primeru »*Mesto je polno zbiralnikov,«* je rekel Niketa. »*Konstantinopelski vrtovi niso dar narave, marveč dosežek veččine*« (B1: 26), kjer so vrtovi prvič omenjeni in nova informacija, a kljub temu tema, ki omogoča linearnost pripovedovanja.

Poudarjeni stavki imajo najpogosteje remo pred temo in besedni red, ki odstopa od nepoudarjenega. V slovenščini je skladenjska vloga besed in besednih zvez določena z oblikoslovnimi sredstvi. O zaporedju stavčnih členov v slovenščini odloča členitev po aktualnosti (Toporišič 2004: 667), v italijanščini pa je skladenjska vloga besed določena z njihovo postavitvijo oz. besednim redom v povedi (Dardano, Trifone 1995).

Firbas (1992) vpelje pojem komunikacijski dinamizem (odslej: KD), s katerim poudarja, da vsak stavčni element nosi informacijo, ki prispeva k nadaljnjemu razvoju

5 Izraza tema-rema sta terminološko bolj zastopana v evropski literaturi, v ameriški pa najdemo pogosteje dihotomijo angl. *topic-comment*.

6 Golková (1995) kontrastivno analizira remo v češčini in angleščini. Zaključuje z ugotovitvijo, da se tudi v tem jezikovnem paru rema najpogosteje manifestira kot predmet, ki zaseda končni položaj v stavku in je samostalnik.

sporazumevalnega razmerja. Element, ki nosi najpomembnejšo informacijo, ima najvišjo stopnjo KD v stavku. Stopnje KD so rezultat funkcionalne stavčne perspektive (odslej: FSP), porazdelitev elementov v stavku pa je rezultat linearne razporeditve elementov, semantičnosti elementov, možnosti izluščenja dane ali nove informacije iz predhodno relevantnega konteksta. Danes vemo, da je treba upoštevati še pragmatičnost in slovnično raven.

Omeniti je treba še vpliv dane in nove informacije na besedni red v stavku. Porazdelitev le-teh je povezana s tipološkimi značilnostmi jezika, hkrati pa tudi s kontekstom. Po Firbasu (ibid.) za ugotavljanje novosti informacije upoštevamo neposredni predhodni relevantni kontekst. V slovenščini je tako dana informacija v stavku na začetnem položaju (odslej: P1), nova na končnem položaju (odslej: Pn), ker naj bi dana informacija povezovala stavek s prejšnjim kontekstom, nova pa naj bi ga navezovala na nadaljevanje. V slovenščini je nova informacija seveda lahko tudi na stavčnem položaju pred Pn, v tem primeru stavka ne povezuje neposredno s kontekstom v nadaljevanju. Sornicola (2006) meni, da stavčni elementi, ki so dani in so na položaju leve polovice stavka, orientirajo stavek proti levemu kontekstu, ravno obratno je z elementi na desni strani. Le-ti torej orientirajo stavek proti desnemu kontekstu. Primer: *Pogodba ni zavezovala Italije k spoštovanju slovenske in hrvaške manjšine [...] Tudi poznejši jugoslovansko-italijanski sporazumi iz leta 1924 in 1937 [...] niso vsebovali določil o zaščiti manjšin. Rapalska pogodba naj bi po načrtih italijanskih in jugoslovanskih pogajalcev zgladila pot medsebojnemu prijateljstvu in sodelovanju med državama. Do tega pa ni prišlo [...]* (Od: 37). V tretji povedi se levi del, torej Rapalska pogodba, navezuje na predhodni kontekst in sicer na vse prejšnje pogodbe in sporazume. Desni del, ki govori o določilih za zaščito manjšin, pa se orientira na nadaljevanje pripovedovanja. Tako izvemo, da do tovrstnih določil ni prišlo.

Vsako besedilo ima konkretni kontekst, v katerem nastane in dejavniki konteksta (udeleženci, njihovo poznavanje, pričakovanje itd.) vplivajo na oblikovanje besedila z izbiro izraznih sredstev. De Beaugrande in Dressler (1992: 50–216) navajata, da morajo biti izpolnjeni vsi pogoji, imenovani tekstualnost, pri tem zanjo navajata sedem kriterijev (koherenca, kohezija, namernost, sprejemljivost, informativnost, situacijskost in medbesedilnost). Kontinuiteta smislov je osnova koherence, ki predstavlja vzajemen dostop in vzajemno relevantnost pojmov in odnosov znotraj nekega besedilnega sveta. Gre za rezultat povezovanja pojmov in odnosov/relacij v omrežje, ki ga sestavljajo prostori védenja, ki so zbrani okoli glavnih tem.

5.1 Slovenski besedni red

Po Jakobsonu (1963) lahko razločimo 6 razporeditev besednega reda, ki pa se ne pojavljajo enako pogosto: (1) SVO, (5) SOV, (3) VSO, (6) VOS, (2) OSV in (4) OVS. Besedni redi, ki se začnejo z glagolom, naj bi bili pri SVO jezikih redkejši in značilni za pisni jezik.⁷

⁷ Enako ugotavlja tudi Urošević (1986) pri analiziranju srbohrvaščine. Najpogostejši po SVO je po njegovem mnenju OSV.

V slovenskem korpusu se besedni red SVO pojavi v večini oz. v več kot 50% vseh analiziranih stavkov (samostojne povedi in glavni stavki). Različici VSO in VOS se pojavita v redkih primerih, pri čemer je redkejša VOS, če ne upoštevamo primerov, ki bi utegnili biti podvrženi vplivu italijanskega izvornika ali pa, ki zapisujejo govorni jezik ali narečje.

Primeri iz korpusa:

- (1) *Društvo ima štiri ustanovne člane.* (D2)
- (2) *Državnim podjetjem zakon prepoveduje sofinanciranje kampanij politikov.* (D2)
- (3) *Na koprski upravni enoti je v postopku registracija društva Verjamem.* (D2)
- (4) *Omenjeno podjetje vodi Jožef Gerečner.* (D2)
- (5) *Mama Nataša Vidmar pa jo je takoj ustavila in opozorila.* (D1)
- (6) *Odvračale so jih tudi novice o pobojih Italijanov jeseni 1943 na območju Istre (...)* (SIO: 50)

Če skušamo analizirati primere, ki odstopajo od besednega reda SVO (1), opazimo, da se v slovenščini premik nekega elementa z njegovega »nepoudarjenega oz. prototipičnega« položaja ne odraža nujno v poudarjenosti prav tega elementa. Če pa poudarek pade na element, ki je na svojem kanoničnem položaju in je v istem stavku prisoten element, ki je odmaknjen od svojega kanoničnega položaja, to ne spremeni mesta poudarka. Poskusimo pragmatično analizirati stavke struktur, ki imajo premaknjen osebek na mesto pred povedkom.

V (5) je osebek na P1 (*mama Nataša Vidmar*) nova informacija, predmet na P2 (*jo*) pa je tema, dana informacija, razberljiva iz predhodnega konteksta. Torej ni nujno, da je poudarek na elementu, ki smo ga premaknili iz njegovega kanoničnega položaja (v tem primeru je predmet izražen z zaimkom). Prav nova informacija je nosilec poudarka, lahko bi rekli, da ima največji komunikacijski dinamizem v stavku in je kot taka lahko razumljena kot poudarek, ki je v kontrastu do nečesa predhodno omenjenega (iz predhodnega konteksta razberemo, da je to mama v nasprotju z bratom, ki je sestri obljubljal vožnjo v šolo s kolesom).

Pri (2) je O na položaju P1 in je nova informacija, poudarek je torej na osebku, ki nosi najvišji komunikacijski dinamizem. Osebek je tudi nova informacija v stavku, saj je predmet razberljiv iz predhodnega relevantnega konteksta (med nepravilnostmi pri Türku je tudi prispevek družbe v občinski lasti). Zaobrnitev besednega reda v tem primeru omogoči, da se nadaljevanje članka zdaj usmeri k »zakonu«, ki postane tema naslednjega stavka. Sornicola (2006) na podobnih primerih iz ruščine ugotovi, da je, če je tak element predremo, njegova informacijska vloga vedno specifična, saj je taka tema nova informacija, poudarek pa je na S v primeru [Zakaj ne odpreš okna?] »Otca šúm bespokoit.« (2006: 400).

V (4) na morebitno vprašanje, ki ga razberemo iz konteksta (tj. Kdo vodi podjetje Ekopark?), je v odgovoru predmet in tema, poudarek pa je na osebku, h kateremu je usmerjena nadaljnja komunikacija.

V primeru (3), ki je naveden kot VSO, imamo konstrukcijo XVSO pri čemer ima element X vlogo okvirja, v katerega je umeščeno dogajanje.

5.2 Italijanski besedni red

V italijanskem korpusu se besedni red SVO pojavi prav tako v večini vseh analiziranih stavkov, v primerjavi s slovenščino je približno 15 % pogostejši. Sornicola (2006) je izvedla raziskavo za različne žanre in dobila naslednje rezultate pojavljanja besednega reda SVO: 58 % v stripih, 87 % v časopisnih člankih, 98 % v znanstvenih besedilih. V pričujočem italijanskem korpusu ne najdemo besednega reda OSV, red (11) VOS je prav tako zelo redke. Antinucci (1977: 121) navaja možne besedne rede v italijanskih stavkih: (8) VSO, (7) SVO, (10) SOV, (9) OVS, OSV in IVOS, ISOV, OVIS. Po Antinucciju naj bi VOS v pisnem jeziku večinoma zahteval različico IVOS s predmetom v tretjem sklonu na P1⁸.

Primeri:

- (7) *Il regime aspetta le future mosse statunitensi.* (C1)
- (8) *È stata la reazione dei ribelli del Consiglio nazionale siriano.* (C1)
- (9) *Lo ha detto ieri Martin Schultz a un'intervista all'Ansa.* (C2)
- (10) *Io quello stavolta lo lascio stecchito.* (C2)
- (11) *Costituisce un'eccezione la Dieta goriziana, (...)* (RIS: 74)

V nasprotju s slovenščino je v italijanščini element, ki je premaknjen iz svojega kanoničnega položaja, tudi nosilec poudarka v stavku. Seveda se lahko tak element premakne na P1 in je tematiziran, če mu sledi zaimek, ki ga povzame.

Pri (9) je poudarek na predmetu, ki je na položaju P1 in ima lahko kontrastivno branje (to je povedal in ne nekaj drugega, tu iz sobesedila razberemo, da je Schulz povedal, da bi padec vlade povzročil nestabilnost v državi).

(8) ima poudarek na osebku, saj je O (*dei ribelli del Consiglio nazionale siriano*) na svojem kanoničnem položaju. Sicer pa gre tu za funkcijo dodatne informacije (iz konteksta razberemo, da je potrebna dodatna vojaška pomoč).

V (10) je poudarek na predmetu, stavek je kontrastiven, če ga beremo, da bo prav nje-ga uničil in ne nekoga drugega. Vendar je treba upoštevati, da gre za dobesečno navedbo besed politika in ima zato tudi značilnosti govora.

Osebek v stavku (11) je v kontrastu s prej navedenimi dejavniki in zato v ospredju oz. poudarjen. Omogoča pa kontinuiteto v nadaljevanju besedila in progresijo teme, saj se nadaljuje z opisom goriškega deželnega odbora.

Kot nakazano v 5.1 v slovenščini premik nekega elementa ne pomeni nujno kontrastivnega branja le-tega, temveč zgolj njegovo drugačno besedilno funkcijo; v 5.2 pa vidimo, da se v italijanščini premik zgodi le v primeru, če gre za poudarjenost tega elementa. Premik v levo (ital. *dislocazione a sinistra*) omogoči, da premaknjeni element ni nujno nosilec poudarka stavka. Tema postane stavčni člen, ki ni osebek. Element povzamemo s poudarjenim zaimkom, bodisi osebnim (*il direttore, lui vuole avere sempre ragione*) (italijanščina

8 Antinucci (1977: 122) navaja zgled za IVOS »A Piero, ha portato il libro tua sorella.«

ne pozna nepoudarjenega osebnega zaimka⁹) bodisi kazalnim (*il coraggio di affermarsi, quello ancora manca*), ki sodi že v remo stavka (Dardano, Trifone 1995: 441). Primer: (12) *Il primo colpo l'ha sparato il candidato alla segreteria Cuperlo, poi è stata la volta del segretario Epifani, entrambi durissimi verso il Cavaliere.* (C2)

Italijanski jezik pozna tudi premik v desno (ital. *dislocazione a destra*), kjer je najprej rema, nato tema. Tematični element je na koncu stavka, pred njim pa je zaimek, ki je del reme (*Giorgio li compra alla stazione, i giornali*) (Ferrari 2008: 213).

Še en primer, kjer besedni red elementov ni kanoničen, razporeditev dane in nove informacije pa sledi principu dano-novo: Ali ste že razdelili gledališke vloge? (13) *Da, Franco bo igrala Julija.* V tem primeru je Julija osebek in nova informacija na položaju Pn, predmet pa je na položaju P1 in je dana informacija. Tak stavek bi v italijanščini zaradi slovničnega vpliva moral biti preveden kot razcepljeni stavek, navidezno razcepljeni stavek ali stavek s premikom predmeta v levo, saj bi bila nova informacija na položaju Pn upravičena z vzpostavitev povezave z nadaljnjim kontekstom.

6 BESEDNI RED V STAVKIH Z DVEMA ELEMENTOMA

6.1 Stavki z glagolom in osebkom

V obeh jezikih sta možni zaporedji SV ali VS. Ko torej ni dodatnega elementa (osebka), so stavki po Danešu podvrženi »nestalnemu besednemu redu« (ang. *labile word order*), v katerih naj bi bil položaj besed posledica delovanja neslovničnih dejavnikov. Vendarle se Sornicola (2006) sprašuje, ali ta oscilacija med besednim redom SV in VS ni morda posledica dejstva, da so določeni glagoli vezljivi z eno ali drugo različico besednega reda. Tako v slovenščini kot italijanščini konstrukcije z neprehodnimi in s povratnimi glagoli kažejo precejšnjo »labilnost« v besednem redu, torej udejanjanje različice VS ali SV. Prehodni glagoli izbranega korpusa se v omenjenih različicah besednega reda pojavljajo redkeje.

Za italijanščino najdemo v korpusu besedni red SV v približno 53% primerov, VS pa v 47%. Rezultati so zelo podobni tistim, predstavljenim pri Sornicoli (1994), ki dobi razmerje blizu 50% vs. 50%. V slovenščini je razmerje nekoliko drugačno, saj je primerov približno SV 59%, VS pa 41%. Zanimivo je, da so glagoli, ki se pojavljajo v tovrstnih strukturah, pomensko podobni v obeh jezikih in se lahko razdelijo v 5 večjih skupin. Porazdelitev neprehodnih glagolov in porazdelitev besednega reda v korpusu sta v odstotkih prikazani v spodnji tabeli. Glagolsko pomenske skupine glede na vezljivost so povzete po Sornicola (1994).

9 V italijanščini ni zaimkov, ki bi bili naslonke in bi imeli funkcijo osebka. Za interpretacijo osebka zadošča glagolska oblika, iz katere sta razberljiva število in oseba, ki omogočata razumevanje tega, kaj je osebek (npr. *o vengo*). Osebek oz. prosta oblika zaimka v vlogi osebka, se uporabi zgolj, če bi želeli izrecno poudariti osebo (npr. *Lei ha meritato il premio, non Franco*) (Renzi 2001: 551). Francoščina, nasprotno, pozna poudarjeni in nepoudarjeni osebni zaimek (*JE pars demain*). Nepoudarjeni se uporabljajo kot osebek, poudarjeni pa se uporabljajo kot samostojni zaimki, pri poudarjanju, za predlogi itd. (Jereb 2004: 80)

		sprememba	stanje	premikanje	govorjenje, razumevanje, mišljenje	ravnanje, upravljanje, ustvarjanje
slovenščina	SV	(29%)	(62%)	(60%)	(42%)	(64%)
	VS	(71%)	(38%)	(40%)	(58%)	(36%)
italijanščina	SV	(80%)	(46%)	(61%)	(60%)	(48%)
	VS	(20%)	(54%)	(39%)	(40%)	(52%)

V slovenščini se pri besednem redu SV najbolj številčno pojavljajo kombinacije z glagoli, ki sodijo v skupino stanja in tisti, ki so v skupini ravnanja, upravljanja in ustvarjanja. Najmanj številno so zastopani glagoli, ki sodijo v skupino spremembe. Pri besednem redu VS so najpogostejši glagoli, ki sodijo v skupino stanja in govorjenja, razumevanja in mišljenja. V italijanščini pri SV najdemo največ glagolov stanja in premikanja, pri VS pa stanja. Tudi v italijanščini je najslabše zastopana kategorija glagolov spremembe. Pridobljeni rezultati so tudi skladni z ugotovitvijo, da je v jeziku tudi sicer najmanj prav glagolov, ki označujejo spremembe.¹⁰

Pričakuje se, da so razlike v porazdelitvi odvisne tudi od vrste konstrukcije (npr. trpnik, povratno-osebna tvorba) in pragmatičnih dejavnikov (tematizacija, fokalizacija, premik v ozadje (ang. *backgrounding*), premik v ospredje (ang. *foregrounding*)). Kaže, da pri razporeditvi igrata pomembno vlogo leksikalni vid in akcionsart¹¹ ter živost¹² osebka. V slovenščini je kategorija živosti pomembna za razporeditev besednega reda. Če je namreč osebek v tej kategoriji, je njegov položaj pogosteje na začetku stavka. Glede na to, da slovnični dejavnik v slovenščini ni tisti, ki najbolj vpliva na besedni red, lahko zasledimo tudi stavke kot (14) *Na nekoga je nekaj padlo*. »Nekaj«, ki ima funkcijo osebka in sodi v kategorijo neživosti, je v stavku na položaju, ki sledi P1; slednjega zavzema samostalnik, ki sodi v kategorijo živosti. V italijanščini, kjer je besedni red močnejše podvržen slovničnemu vplivu, to ni možno in bi se prevod lahko glasil (15) *Qualcosa è caduto su qualcuno*.

Glagoli, ki označujejo trajanje, se pogosteje pojavljajo pri opisovanjih in imajo večkrat besedni red SV, glagoli premikanja in spremembe pa pri pripovedovanjih z vzorcem VS in imajo načeloma predstavitevno funkcijo. Ta besedni red se velikokrat povezuje tudi z nadaljevanjem pripovedi (ang. *narrative progression*).

V slovenščini opazimo, da je SV pogostejši tam, kjer je S dana informacija (16a) *Friderik se je vendar utopil v Kilikiji* (B1: 27) in tema. Ker se je v danem odstavku že govorilo

10 Žele (2011: 13,14) predstavi pomensko glagolsko piramido, ki je tudi pomensko-hierarhična vezljivostna mreža. Osnova so temeljni glagoli stanja in tvornih/netvornih dejanj in procesov. Podskupina teh so elementarni glagoli naravnih pojavov in življenjskih procesov. Nosilni temeljni glagoli pa so izhodišče za specializirane glagole, med katerimi so tudi glagoli sprememb in so pri dnu omenjene piramide.

11 Po Žele (2012: 88) imenovan tudi *podvid* glagolskega dejanja. Vidski pomen stavka je rezultat vidske vrednosti glagola in časovnega ustroja določenega stavčnega položaja.

12 Kot živost pojmem tisto, kar Toporišič (2004: 266-267) navaja kot kategorijo podspola, torej živost in človeškost.

o Frideriku in njegovi smrti, je stavek SV le neposredno nadaljevanje. *Friderik* je predhodno bil rema, zdaj nadaljuje pripoved kot tema. Ne gre torej za premik, spremembo ali presenečenje, temveč za Daneševo linearno postopnost. V italijanščini se kažejo podobne tendence (16b) *Ma Federico è annegato in Cilicia!* (B2: 28). Red SV je pogost tudi pri razlaganju (17) *Podatki Statističnega urada Slovenije govorijo drugače, saj je bilo s popisom leta 2002 [...] (D1)*. V italijanščini je z glagoli govorjenja pogostejša struktura SV, če sledi nadaljevanje stavka (18) *La Santanchè faceva sapere che [...] (C2)*. V italijanščini je tako nova informacija na položaju Pn zgolj izbira za vzpostavitev povezave z nadaljnjim kontekstom.

VS velikokrat priključuje v ospredje osebek, ki je že prisoten v neposredno relevantnem kontekstu (19) *Pravice etnične skupnosti so na ustavni ravni urejene, je poudaril Pahor, poleg tega pa ... (D1)*. V (20) *Kje pa so tiste bakle? (B1: 25)* stoji pred osebkom kazalni zaimek, saj je bil osebek omenjen že v predhodnem kontekstu, vendar ne prav v stavku, ki je na položaju pred tem, temveč z daljšim premorom. V tem smislu nadaljuje predhodno omenjeno dejanje in lahko bi rekli, da gre za primer mrežne in ne strogo linearne povezave med izrekoma.

V italijanščini je nova informacija na položaju Pn pogostejša z glagoli premikanja, kjer je vzorec (X)VS (21) *E qui resta un dubbio: davvero i dissidenti del Pdl. (C2)*

Pri vzpostavitvi kontinuitete v besedilu poleg jezikovnih oblik (npr. ničta anafora, glagolsko ujemanje, premiki) vpliva tudi variacija besednega reda VS/SV ali VO/OV. Bentivoglio (1983) natančneje proučuje omenjene kombinacije (torej SV/ VS oz. OV/ VO) in njihov vpliv na kontinuiteto v diskurzu. Če zelo posplošimo, lahko rečemo, da je v jezikovnem paru, ki ga analiziramo, OV odraz večje kontinuitete v primerjavi z VO (*Ga bova pa pustila (B1:24)* vs. *Ubil sem človeka (B1:27)*).

6.2 Stavki z glagolom in predmetom

Kombinaciji VO ali OV sta možni v obeh jezikih, nista pa približno enako pogosti, kot je primer s parom SV vs. VS. Oba jezika sta namreč, če bi uporabili drugačno teoretsko osnovo (npr. Sgallovo metodo *Functional Generative Description (1973)*, po strukturi take vrste jezika, ki imata spreminjevalce (torej O) desno od glave (V). Vendarle vemo, da so razlogi za postavitev VO ali OV bolj kompleksni in rezultat izbire, na katero vpliva precej dejavnikov.

Za italijanščino najdemo pribl. 25% primerov OV v nasprotju z VO. V slovenščini je razmerje nekoliko drugačno, saj varianto OV najdemo v približno 35%. Seveda bi tudi te glagole lahko porazdelili v predhodno omenjenih pet pomenskih skupin. Opazili bi, da je kombinacija OV v slovenščini v večini primerov vezana na glagole, ki označujejo stanje, najmanj pa na glagole, ki označujejo spremembo. V italijanščini pa rezultati naše analize kažejo, da za tak besedni red najdemo največkrat navezavo z glagoli ravnjanja, najmanj oz. skoraj nič pa z glagoli, ki označujejo spremembe.

Omeniti je treba, da je v italijanščini O mnogokrat izražen z zaimkom v tretjem ali četrtem sklonu, ki praviloma pri zanikanju zaseda položaj takoj za nikalnico, torej P1 (22) *Non mi pare proprio* (M2: 15). Prav tako je pogost položaj P1 pri predmetu, ko gre za tvorjenje vprašanj po jezikovni normi (23) *Che cosa mai poteva essere?* (M2: 21). Toda, če se osredotočimo na primere, kjer ne deluje slovnična prisila, vidimo, da je razloge za postavitev treba iskati prav v kontinuiteti diskurza, v prepletu dejavnikov kot so dana vs. nova informacija, kontrastivnost, poudarjanje idr.

Slovenski primer OV (24a) *Ga bova pa spustila*. (B1: 24) vs. (24b) *E abbandoniamolo*. (B2: 25) z zaimkom za tretjo osebo ednine nam pove, da je bil referent že predhodno omenjen v kontekstu. Gre za konja, ki ga Baudolino ne more odpeljati na varno. V tem smislu je zaimek tematičen in konstrukcija OV zagotavlja kontinuiteto visoke stopnje v diskurzu. V italijanski različici gre za drugačno strukturo, zaimek se nasloni na glagol, tako da imamo v bistvu strukturo VO, saj slovnična prisila jezika v tem primeru ne dopušča različice z zaimkom pred glagolom v velelniku.

V primeru (25a) *Tega pojava ne kaže jemati v absolutnem smislu*. (SIO: 27) vs. (25b) *Questa distinzione non va però assolutizzata*. (RIS: 62) je predmet s kazalnim zaimkom bil predhodno že omenjen v besedilu, v katerem se nadaljuje kot tema. Diskurz je kontinuiran. V italijanščini so predmeti na P1, ki so tematični in kasneje v stavku niso povzeti z zaimkom (kot je pri premiku v levo), odraz posnemanja starejše italijanščine in zato v pisnih besedilih mnogokrat stilistične narave kot: *la stessa obiezione ha fatto anche il correlatore* (Lombardi Vallauri 2004: 294).

V italijanščini je O na P1 poudarjen in odraža zožano remo ali fokalizacijo (26) *A lui, solo a lui obedisco*. (C2). Nasprotno pa O na P2 deluje v skladu s principom progresije v besedilu. Zagotavlja povezavo z nadaljevanjem besedila, je rematičen in nov element.

VO: (27a) *Ubil sem človeka*. (B1: 27) vs. (27b) *Ho ucciso un uomo*. (B2: 28) Po pogovoru o dogodkih dneva Baudolino izpove, kaj je storil. Gre za popolnoma novo informacijo, ki je rematična in kot taka omogoča nadaljevanje pogovora, ki pa se začne pri tej na novo uvedeni točki.

7 SKLEP

Prispevek je skušal pokazati, da je besedni red SVO res najpogostejši v obeh jezikih, medtem ko je besedni red, ki ima V na P1, najredkejši. Vendarle se znatne razlike med jezikoma pokažejo pri premiku elementov z njihovih standardnih položajev, kjer je za slovenščino značilna veliko večja prostost v primerjavi z italijanščino, pri kateri ima močan vpliv slovnična funkcija, čeprav gre za jezik z deloma prostim besednim redom. Predstavljeni in primerjani so torej osnovni vzorci besednega reda v jezikovnem paru. Pri besednem redu stavkov s samo dvema elementoma je razvidno, da poleg prej naštetih dejavnikov na izbiro močno vplivata še vid in vrsta glagolskega dejanja (nem. *aktionsart*) ter kategorija živosti

samostalnika in informacije, izluščene iz neposrednega relevantnega konteksta kot nove ali stare vs. dane. Treba je upoštevati še pragmatične dejavnike, progresijo pripovedi in seveda zagotavljanje kontinuitete v besedilu. Moja nadaljnja raziskava bo podrobneje obravnavala položaj posameznih stavčnih elementov v določenem besednem redu in konstrukcije, ki zaznamujejo poudarjanje določenega elementa.

V bodoče bi veljalo tudi kontrastivno poglobljeno primerjati več jezikovnih parov, npr. jezike z zelo togim besednim redom z jeziki, kjer je besedni red razmeroma prost. Možna je tudi primerjava besednega reda v besedilih z različnimi žanri. Tudi diahrono raziskave enega jezika, ki se sicer redkeje pojavljajo v literaturi, omogočajo predvsem razumevanje funkcionalnosti v jeziku današnjega časa, poleg tega pa nudijo tudi sociolingvistični pogled na družbo. Kot že omenjeno v članku, vidnejših raziskav rematične progresije še ni, medtem ko je tematična dobro raziskana. Možnosti za nadaljnje raziskovanje je veliko, nenazadnje se lahko izsledki uporabijo tudi pri pedagoškem delu.

LITERATURA

- ANTINUCCI, Francesco/Guglielmo, CINQUE (1977) Sull'ordine delle parole in italiano: l'emarginazione. *Studi di grammatica italiana*, zvezek 6, 121–146.
- BENTIVOGLIO, Paola (1983) Topic Continuity in Spoken Latin American Spanish. Talmy Givon (ur.), *Topic continuity and discourse: a quantitative cross-language study* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 255–313.
- BREZNIK, Anton (1982) *Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.
- CRESTI, Emanuela (1987) L'articolazione dell'informazione nel parlato. *Gli italiani parlanti: sondaggi sopra la lingua di oggi*. Firenze: Accademia della crusca.
- DANEŠ, František (1974) Functional Sentence Perspective and the Organization of the Text. František Daneš (ur.), *Papers on Functional Sentence Perspective*. Prague: Academia, 106–127.
- DARDANO, Maurizio/Pietro TRIFONE (1995) *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli.
- DE BEAUGRANDE, Robert/Wolfgang DRESSLER (² 1992 [1981]) *Uvod v besediloslovje*. Aleksandra Derganc, Tjaša Miklič (prev.). Ljubljana: Park.
- FERRARI, A. (ur.) (2008) *L'interfaccia lingua-testo. Natura e funzioni dell'articolazione informativa dell'enunciato*. Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- FIRBAS, Jan (1992) *Functional sentence perspective in written and spoken communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GOLKOVÁ, Eva (1995) Rheme in English and in Czech. *Brno Studies in English* 21, 47–57.
- JAKOBSON, Robert (1963) Implications of language universals for linguistics. Joseph, H., Greenberg (ur.), *Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. Universals of Language*. London: MIT Press, 208–219.

- JEREB, Elza (2004) *Francoska slovnica po naše*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- JUG KRANJEC, Hermina (1981) O pomenski in stilni vlogi besednega reda pri oblikovanju sporočilne perspektive povedi. *Jezik in Slovnstvo* 27, 37–42.
- LOMBARDI VALLAURI, Edoardo (1996) *La sintassi dell'informazione, uno studio sulle frasi complesse tra latino e italiano*. Roma: Bulzoni editore.
- LOMBARDI VALLAURI, Edoardo (2004) Sintassi e informazione nell'italiano antico: l'oggetto preverbale. Maurizio Dardano (ur.), *La sintassi dell'italiano antico*. Roma: MMIV Aracne editrice s.r.l., 293–321.
- MATHESIUS, Vilém (² 1991 [1929]) Funkční lingvistika [La linguistica funzionale]. Jana Hrdá, Giuseppe Maiello (prev.), *Sborník přednášek pronesených na Prvém sjezdu československých profesorů filozofie, filologie a historie v Praze 3-7 dubna 1929*. Praha, 118–130; Rosanna Sornicola, Aleš Svoboda (ur.), *Il campo di tensione*. Napoli: Li-guori editore, 97–112.
- MAKOVEC-ČERNE, Jasna (1990) Besedilne zvrsti in tematski razvoj besedila. *Vestnik - Društvo za tuje jezike in književnosti* 24(1/2), 39–46.
- REINHART, Tanya (1981) Pragmatics and linguistics: an analysis of sentence topics. *Philosophica* 24(1), 55–94.
- RENZI, Lorenzo (ur.) (2001) *Grande grammatica italiana di consultazione*. Bologna: Il Mulino
- SGALL, Petr idr. (1973) *Topic, Focus and Generative Semantics*. Kronberg: Scriptor.
- SORNICOLA, Rosanna (1994) On Word-Order Variability: A Study from a Corpus of Italian. *Lingua e stile* 29(1), 25–57.
- SORNICOLA, Rosanna (2006) Interaction of syntactic and pragmatic factors on basic word order in the languages of Europe. Giuliano in Marcia Bernini, L. Schwartz (ur.), *Pragmatic Organization of Discourse in the Languages of Europe*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 357–544.
- TOPORIŠIČ, Jože (2004) *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba obzorja.
- UROŠEVIČ, Zoran in sod. (1986) Some word order effects in Serbo-Croat. Haskins Laboratories: Status Report on Speech Research SR-88.
- WEIL, Henry (1887) *The order of words in the ancient languages compared with that of the modern languages*. Boston: Ginn & co., publishers.
- ŽELE, Andreja (2011) *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŽELE, Andreja (2012) *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Korpusno gradivo

Corriere della Sera. 2. september 2013.

Corriere della Sera. 2. oktober 2013.

Delo. 2. september 2013.

Delo. 11. september 2013.

ECO, Umberto (2000) *Baudolino*. Vasja Bratina (prev.). Milano: Bompiani.

ECO, Umberto (2008 [2000]) *Baudolino*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

KACIN-WOHINZ, Milica (ur.)/Nevenka TROHA (ur.) (2001) *Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956. I raporti italo-sloveni 1880-1956. Slovene-Italian relations 1880-1956: poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije. Relazione della commissione storico-culturale italo-slovena. Report of the Slovene-Italian historical and cultural commission*. Ljubljana: Nova revija.

LAINŠČEK, Feri (2006) *Muriša*. Ljubljana: Študentska založba.

LAINŠČEK, Feri (2009 [2006]) *La ragazza della Mura*. Martin Vidali (prev.). Trieste: Beit.

POVZETEK

Primerjava slovenskega in italijanskega besednega reda v stavkih s tremi ali z dvema elementoma

V prispevku skušamo osvetliti medsebojno delovanje dejavnikov, ki vplivajo na besedni red v slovenskem in italijanskem jeziku. Oba jezika imata osnovni besedni red enak, torej osebepovedek-predmet (SVO), a sta vendarle zelo različna, saj gre za analitični in sintetični jezik ter za romanski in slovanski. Besedni red se v jezikovnem paru razlikuje po stopnji svobode, s katero se lahko udejanjijo posamezne različice upovedenega. Preveriti skušam tezo, da na slovenski besedni red v večji meri vplivajo pragmatični in semantični dejavniki kot pa slovnični, nasprotno pa na italijanski besedni red bolj vplivajo slovnični dejavniki od drugih. Analiza zajema besedni red v stavkih, v katerih so prisotni vsi trije elementi, torej S, V in O, in skuša pojasniti variabilni besedni red, ko sta v stavku prisotna zgolj dva od elementov, torej S in V ali O in V. Vzroki za besedni red VS/SV ali OV/VO so rezultat prepleta zgoraj omenjenih dejavnikov.

Ključne besede: besedni red, slovenščina, italijanščina, tema, členitev po aktualnosti

ABSTRACT**A Comparison of the Slovene and the Italian Word Orders in Sentences with Three or Two Elements**

This paper intends to highlight the interaction of factors that affect the word order in Slovene and Italian. The basic word order is the same in both languages; subject-verb-object (SVO). However, Slovene and Italian differ in one being an analytical and the other a synthetic language, and being Romance and Slavic, respectively. The word order in the language pair differs in the degree of freedom one has to form different sentence variations. I will try to verify the hypothesis that pragmatic and semantic factors have a greater impact on the Slovenian word order than the grammatical ones, while grammatical factors have more influence on the word order in Italian. The analysis examines the word order in sentences with three elements, S, V and O as well as the word order in sentences with two elements, i.e. S and V or O and V. The VS/SV or VO/OV patterns are, again, the result of an interplay between pragmatic and semantic factors.

Keywords: word order, Slovene, Italian, theme, FSP